

دانشگاه پیام نور مرکز تهران

دانشکده الهیات و علوم اسلامی

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته علوم قرآن و حدیث

عنوان پایان نامه:

تأثیر دینداری در ارتقای روابط اجتماعی از دیدگاه قرآن

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر سید محمد میر دامادی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمد رضائی

نگارش:

رضا آقاپور

اردیبهشت ۱۳۸۹

تقدیم به:

پدر و مادر مهربانم

و

همسر عزیزم و تنها دفترم کیمیا

سپاسگزاری

حمد و سپاس ایزد منان را که توفیق نگارش و به پایان رساندن این رساله را به بنده عطا فرمود. اکنون که به لطف خداوند سبحان و عنایت حضرت ولی عصر - عجل الله تعالی فرجه - نگارش این رساله به پایان رسید، بر خود لازم می‌دانم از تمام کسانی که در این امر مرا یاری نمودند تشکر و قدردانی نمایم.

استاد ارجمند و بزرگوارم جناب آقای دکتر سید محمد میردامادی که زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده داشته و در تمام مراحل این رساله این حقیر را از راهنمایی‌های خود بهره‌مند ساختند و همچنین از دوست و استاد بزرگوار جناب آقای دکتر محمد رضایی که در سمت مشاور، از نظرات ایشان، استفاده نموده‌ام کمال تشکر و قدردانی را می‌نمایم.

چکیده

تأثیر دینداری در ارتقاء روابط اجتماعی از دیدگاه قرآن موضوع مورد بررسی این پایان‌نامه است. روابط اجتماعی از جمله مسایل مهمی است که از دیرباز ذهن اندیشمندان اجتماعی را به خود مشغول داشته است. از طرف دیگر، در قرآن نیز اشاره فراوانی به این روابط شده است. اسلام به عنوان دینی که پاسخگوی نیازهای ضروری روحی و جسمی انسان‌ها در تمام عصرها و مکان‌هاست نه تنها روابط سازنده اجتماعی را مورد تأیید قرار داده و امضاء کرده است بلکه با پایه‌گذاری برخی از اصول در روابط اجتماعی اهمیت آن را به جامعه ایمانی گوشزد کرده است.

بنابراین، در این پایان‌نامه تأثیر دینداری در بهبود روابط اجتماعی مورد تحلیل قرار گرفته و از دیدگاه جامعه‌شناسان و نظریه‌پردازان علوم اجتماعی و همچنین متفکران و اندیشمندان الهی و اسلامی بهره‌گیری شده است که گاه با ناباوری روبرو شده ولی غالباً با نگرش مثبت بر آن نگریده و از آن دفاع جدی به عمل آورده‌اند. در این میان نقش علمای اسلامی از بروز ظهور بیشتری برخوردار می‌باشد که آنان معتقدند دین مبین اسلام و آموزه‌های دینی فارغ از زمان و مکان، دارای کارکرد انسجام‌آور و انضباط‌آفرین و آرامش‌بخش می‌باشد که در نهایت آیاتی از قرآن کریم که مستقیم یا غیرمستقیم به بحث روابط اجتماعی پرداختند جامعه آماری تحقیق را تشکیل دادند از میان آنها ۱۹ آیه شریفه انتخاب و به طور توصیفی و تحلیلی مورد بازبینی و مطالعه کامل قرار گرفت.

کلید واژه: دین، دینداری، روابط اجتماعی، خانواده.

فهرست مطالب

موضوع	صفحه
فصل اول: کلیات تحقیق	
۱-۱- طرح مسأله.....	۴
۱-۲- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق.....	۶
۱-۳- اهداف تحقیق.....	۸
۱-۴- سئوالات تحقیق.....	۸
۱-۵- فرضیه‌های تحقیق.....	۸
۱-۶- پیشینه تحقیق.....	۸

فصل دوم: تعاریف و مروری بر نظریه‌ها

۲-۱- دین.....	۱۳
معانی دین در قرآن.....	۱۴
۲-۲- دینداری.....	۲۱
۲-۳- روابط اجتماعی.....	۲۲
۲-۴- دین و جامعه.....	۲۴
۲-۴-۱- دین و جامعه از نظر امیل دورکیم.....	۲۴
۲-۴-۲- دین و جامعه از نظر کارل مارکس.....	۲۷
۲-۴-۳- دین و جامعه از دیدگاه علامه طباطبایی (ره).....	۳۰
۲-۴-۴- دین و جامعه از دیدگاه شهید مطهری.....	۳۳

۳۶ ۵-۴-۲- جمع‌بندی نظری

فصل سوم: روش‌شناسی تحقیق

۳۸ ۱-۳- روش تحقیق

۳۸ ۲-۳- ابزار گردآوری اطلاعات

۳۸ ۳-۳- روش تجزیه و تحلیل

۳۸ ۴-۳- جامعه آماری و جمعیت نمونه

۴۴ ۵-۳- تعاریف مفاهیم

۴۴ ۱-۵-۳- تربیت خانوادگی

۴۶ ۲-۵-۳- روابط نیکوی اعضای خانواده:

۴۸ ۳-۵-۳- روابط همسایگی مطلوب:

۵۰ ۴-۵-۳- آیین‌های عبادی جمعی

۵۵ ۵-۵-۳- صله رحم

۵۶ ۶-۵-۳- کارکردهای دین

فصل چهارم: یافته‌های تحقیق

۶۱ ۱-۴- مقدمه

۶۱ ۲-۴- شرح توصیفی و تحلیلی آیات

فصل پنجم: تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق و نتیجه‌گیری

۱۲۶ ۱-۵- مولفه‌های روابط اجتماعی از دیدگاه قرآن

۱۳۲.....	۵-۲- جایگاه و اهمیت روابط اجتماعی.....
۱۳۵.....	۵-۳- عوامل و شیوه‌های تحکیم روابط اجتماعی.....
۱۳۹.....	۵-۴- حالات مؤمن در روابط اجتماعی.....
۱۴۴.....	۵-۵- تأثیر دینداری در روابط اجتماعی و بهداشت روانی.....
۱۴۵.....	۵-۵-۱- آثار اجتماعی و انواع آن.....
۱۵۹.....	۵-۵-۲- عوامل بهبوددهنده روابط اجتماعی.....
۱۹۸.....	۵-۶- نتیجه گیری.....
۲۰۲.....	فهرست منابع و مأخذ:.....

مقدمه

نیازهای مادی و معنوی، انسان را به «زندگی اجتماعی» کشانده است به طوری که جهت بهره‌گیری از خدمات مادی و معنوی دیگران، نیازمند ارتباط با آنهاست و برای دوام ارتباط و زندگی جمعی، نیازمند ضابطه و قانون در روابط اجتماعی است؛ چرا که بدون ضابطه و پایبندی به آن، شالوده زندگی اجتماعی از هم می‌پاشد. از این رو، توجه کردن و به کار بستن اصول حاکم بر روابط اجتماعی برای افراد در نهادهای مختلف اجتماعی امری ضروری است و بر تمام اعضای جامعه است که از هنجارها، ارزش‌ها و قوانین مقوم جامعه پیروی کنند. تمایل انسان به برقراری ارتباط با دیگران نمودی گسترده دارد. اگر جلوه‌های گسترش ارتباط انسان‌ها با یکدیگر را از ابتدای تاریخ تاکنون مطالعه کنیم معلوم می‌شود که نوعی گرایش به ایجاد پیوندهای اجتماعی و برقراری ارتباط دوسویه در انسان وجود دارد. مکتب اسلام که جامع‌ترین مکتب‌هاست، به زندگی اجتماعی انسان و جمع‌گرایی اهمیتی قائل شده است و برای بهبود روابط اجتماعی دستوراتی سازنده ارائه داده است. برخی احکام و بسیاری از دستورات اخلاقی مانند: حسن معاشرت، حفظ کرامت‌ها، ایثار و فروتنی و مانند آن از جمله این دستورات است و اگر مانند نماز که حکمی فردی است و می‌توان آن را فردی خواند، توصیه کرده است که آن را با جماعت و در کنار دیگران ادا کنید. پیامبر اکرم (ص) نیز در ضرورت گرایش مؤمنان به یکدیگر فرمودند: «المؤمن یألف و یؤلف و لاخیر فیمن لایألف و لا یؤلف»^۱ «مؤمن کسی است که الفت می‌گیرد و الفت می‌پذیرد و در کسی که نه الفت می‌گیرد و نه الفت می‌پذیرد خیری نیست» دین با ایجاد تعهد و حسن مسئولیت در انسان به هموعان و افراد اجتماع و افشاندن بذر صلح و صفا، اعتماد و علاقه نسبت به یکدیگر موجب می‌شود که اجتماع و زندگی جمعی، سالم و مطلوب شود و روابط اجتماعی بهبود یابد. دین مبین اسلام با طرح اندیشه اخوت، پاسخی برای نیاز انسان ایجاد کرده زیرا بر پایه اصل برادری است که حقوق همزیستی مؤمنان و دینداران بیان گردید و به آنچه به زندگی مسالمت‌آمیز اجتماعی و دوستی دوسویه مانند نیک رفتاری، خوش گمانی، نادیده‌انگاری و مانند آن می‌انجامد، تأکید شده است.

روابط جمعی انسان‌ها با یکدیگر ابعاد گوناگونی دارد که قرآن به همه آنها در آیات مختلف اشاره کرده است. رابطه پدر- فرزند، قومی و قبیله‌ای، شهروندی و ملی، از جمله این روابط است.

^۱ - متقی هندی، کنز العمال، ج ۱، ص ۱۴۲.

در این میان رابطه اخوت و برادری ایمانی در مرکز توجه قرآنی است. آن گاه که خداوند در آیه ۱۰ سوره حجرات می‌فرماید: «أَئِمَّا الْمُؤْمِنُونَ اخْوَه»^۱ «در حقیقت مؤمنان با هم برادرند، گویای آن است که مؤمنان پیش از آن که در زندگی اجتماعی خود از رابطه پدر- فرزند، قومی و قبیله‌ای و مانند آن برخوردار باشند از رابطه ویژه‌ای به نام «اخوت ایمانی» بهره‌مندند. این رابطه‌ها بر پایه ایمانی استوار است مقدم بر دیگر روابط می‌باشد.

به رغم اهمیت روحیه جمعی انسان‌ها و ساختار فطری آن متأسفانه فردگرایی و دور ماندن از روابط اجتماعی در زمان کنونی به عنوان یک بیماری انسانی مشهود می‌باشد. از این رو، جستجو برای راه‌های بهبود روابط اجتماعی می‌تواند در ترمیم وضعیت نابسامان جمعی و فردی در جوامع امروزی تأثیر گذارد. این پایان‌نامه مبتنی بر این فرض و مأموریت است تا با جستجو در آیات شریف قرآن، به الگوهای برای بهبود روابط اجتماعی دست یابد.

^۱ - حجرات، آیه ۱۰.

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱- طرح مسأله

دین مبین اسلام به عنوان نظامی جامع که همه زوایای زندگی بشر را مورد ملاحظه قرار داده از میلاد به بعد با دستورات گوناگون راهنمای بشر می باشد در دو بعد فردی و اجتماعی نیز وی را مشمول مقررات خویش قرار داده است. از مسایل مهمی که مورد توجه ویژه اسلام قرار گرفته و به وسیله آن بر عموم ادیان و مکتب‌های انسانی امتیاز یافته مسأله روابط اجتماعی است. دین مبین اسلام در زندگی اجتماعی انسان بسیار تأثیرگذار است به دلیل اینکه از منبع لایزال وحی آسمانی و از سوی خدای انسان آفرین فرستاده شده است. از سویی دیگر از جامعیت و کمال مطلق برخوردار بوده، بر انسان‌شناختی دقیق و واقع‌بینانه استوار است و از عقل نیز به عنوان یک منبع مستقل کشف و استخراج احکام و قوانین در کنار نقل یعنی قرآن و روایات- سود می‌جوید از این رو به همه جنبه‌های جسمی و روحی، مادی، معنوی و اخروی بشر در زندگی فردی و اجتماعی توجه کافی دارد. جوامع فاقد دین و ایمان، از ارتباط سالم اجتماعی و روابط خوب انسانی برخوردار نیستند، به ویژه روابط خانوادگی در این جوامع بسیار نامطلوب و از هم پاشیده است و احترام و اعتماد لازم میان اعضای خانواده برقرار نیست.

دین با ایجاد تعهد و حس مسئولیت در انسان نسبت به هموعان و افراد اجتماع و افشاندن بذر صلح و صفا، اعتماد و علاقه نسبت به یکدیگر موجب می‌شود که در اجتماع زمینه همبستگی اجتماعی و روابط سالم برقرار شود و لذا برای تحکیم روابط اجتماعی انسان نیاز به تعامل با دیگران است. امام صادق (ع) می‌فرماید: «تردیدی نیست که شما به دیگر انسان‌ها نیازمند هستید و به راستی هر فرد تا زنده است نمی‌تواند از مردم بی‌نیاز باشد و ناگزیر مردم باید با یکدیگر سازش داشته باشد»^۱.

روابط اجتماعی اساس و شالوده هویت و کمال انسانی است و مبنای اولیه پیوند با دیگران را تشکیل می‌دهد. ارتباطات مؤثر موجب شکوفایی افراد و بهبود کیفیت روابط می‌شود. این در حالی است که ارتباطات غیرمؤثر مانع شکوفایی انسان است و حتی روابط مطلوب را تخریب می‌کند. برای

^۱ - مجلسی. محمدباقر، بحارالانوار، ج ۱، ص ۴۶۲.

کسب هویت، با دیگران پیوند برقرار کرده، آن را عمیق تر می‌کنیم و در ضمن، مشکلات خود را رفع و امکانات مناسب را به وجود می‌آوریم.^۱

روابط اجتماعی در دین اسلام بسیار مورد تأکید قرار گرفته است، به گونه‌ای که از نخستین اقداماتی پیامبر اکرم (ص) پس از ورود به مدینه و استقرار در آن شهر انجام داد ایجاد دوستی بین مسلمانان، انصار و مهاجرین بود که آنها را دو به دو برادر یکدیگر قرار داد و عقد اخوت را میان آنان جاری ساخت. بنابراین فرد دیندار از دیدگاه قرآن فردی است که با مردم دوستی و الفت می‌ورزد و در میانشان زندگی می‌کند؛ زیرا بعد اجتماعی در انسان مهم‌ترین بعدی است که خداوند به خاطر آن وی را آفریده است. پیامبر خدا (ص) می‌فرماید: «مؤمن به واسطه برادرش آرامش می‌یابد؛ همچنان که فرد تشنه با آب خنک آرام می‌شود.»^۲

بنابراین دین از طریق نظارت درونی تأثیر و نقش به‌سزایی در کنترل افراد جامعه و بهبود روابط اجتماعی ایفا می‌کند. دین با برنامه‌ریزی جامعه‌ای برای مبانی ارزش‌های انسانی و معنوی، نقش محوری و اساسی در ترسیم ساختارهای اجتماعی دارد. از سویی دین و مذهب در حوزه اجتماعی، به دنبال پی‌ریزی جامعه‌ای است که در آن، ارزش‌ها و اصول انسانی و معنوی حاکم باشد و این ارزش‌ها و اصول در روابط اجتماعی افراد از کوچکترین واحد اجتماع، یعنی خانواده، تا سطح کلان جامعه، تبلور پیدا کنند. بدیهی است برای تشکیل چنین جامعه‌ای، باید ساختاری متناسب با آن ترسیم و پایه‌ریزی شود و به تعبیر دیگر دین در کنار توجه به ابعاد فردی، جامعه‌ای را ترسیم می‌کند که در کنار تأمین نیازهای مادی انسان‌ها و افراد جامعه، به نیازهای معنوی آنان نیز توجه می‌شود و پیشرفت مادی و معنوی را برای جامعه به ارمغان می‌آورد.

در همین راستا آیت‌الله جوادی آملی معتقد است: «اصول دین آمده است تا انسان را بالنده کند و او را از تبه‌کاری و تیرگی، جهل علمی و عملی برهاند «لتخرج الناس من الظلمات الی النور» دین خدا و تکالیف الهی برای رساندن انسان به نور علمی و نور عقلی و عملی است.»^۳

^۱ - جولیبانی، وود. ارتباطات میان فردی، ترجمه مهرداد فیروزبخت، ص ۳۰.

^۲ - کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، جلد ۲، ص ۲۴۷.

^۳ - جوادی آملی، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ج ۱، بخش سوم.

با توجه به نقش دین در بهبود روابط اجتماعی که در سطور قبلی با رجوع به یافته‌های دیگر محققان نشان داده شد در این پژوهش ما بر آنیم که نشان دهیم در متن مقدس قرآن کریم این رابطه یعنی رابطه میان دین و روابط اجتماعی چگونه تعریف شده است. همان طور که قبلاً ذکر کردیم دین دارای دو بعد فردی و اجتماعی است که در این تحقیق ما بعد دوم آن را مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهیم تا ضمن موشکافی برای فهم بیشتر نقش دین در بعد اجتماعی انسان، جایگاه قرآن و سیره پیامبر (ص) در این خصوص شناخته شود. افزون بر این می‌توان در برابر شبهه افکنی‌های دشمنان دین که می‌خواهند وانمود کنند که در جامعه مدرن امروزی دین و از جمله اسلام نمی‌تواند تأثیرگذار باشد اقامه منطقی و برهان کرد. به این معنا که نقش اساسی در بهبود روابط انسانی و پیوستگی جوامع دارد به بیان دیگر دینداری یکی از متغیرهای اساسی در بهبود روابط اجتماعی است لذا این تحقیق به دنبال الف) استخراج دستورالعمل‌های قرآن کریم در خصوص روابط اجتماعی مطلوب و ب) بررسی تأثیر این توصیه‌ها در نزد دینداران است.

۲-۱- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

انسان موجودی است که نیازمند روابط اجتماعی است و بدون حضور در اجتماع هیچ گاه از عهده پاسخگویی به نیازهای متنوع زندگی خویش بر نمی‌آید طبیعی است که پذیرفتن هر محیط و اجتماعی به معنای متعهد شدن نسبت به شرایط و مقررات ویژه آن محیط است زندگی اجتماعی نیز بر محور اصول و آداب و قوانین و روابطی تنظیم شده است. اسلام به عنوان دینی که پاسخگوی نیازهای ضروری روحی و جسمی انسان‌ها در تمام عصرها و مکان‌هاست نه تنها روابط سازنده اجتماعی را مورد تأیید قرار داده و امضا کرده است بلکه با پایه‌گذاری برخی از اصول در روابط اجتماعی اهمیت آن را به جامعه ایمان گوشزد کرده است. از آیات کریمه قرآن استفاده می‌شود که اجتماعی بودن انسان در متن خلقت و آفرینش او پی‌ریزی شده است خداوند در آیه ۱۳ سوره حجرات می‌فرماید: «یا ایها الناس انا خلقناکم من ذکر و انثی و جعلناکم شعوباً و قبائل لتعارفوا ان اکرمکم عندنا... اتقاکم»^۱ ای مردم ما شما را از مرد و زنی آفریدیم و شما را ملت‌ها و و قبیله‌ها قرار دادیم تا به این وسیله یکدیگر را بازشناسید (نه اینکه به این وسیله بر یکدیگر تفاخر کنید)

^۱ - سوره حجرات، آیه ۱۳.

روابط اجتماعی نامطلوب و مشکلات مردم در عصر کنونی موجب تزلزل در عقیده و رفتار دینی و در نتیجه آسیب‌های دینی شده است. هم اکنون هشدارهای فراوانی از سوی دانشمندان علوم انسانی در ارتباط با گسستگی اجتماعی به گوش می‌رسد. به نظر ضروری می‌رسد که برای حفظ جامعه و روابط ارزشمند انسانی در شکل‌دهی به آن تلاش بیشتری صورت گیرد. از این رو، نقش دین و دینداری را به عنوان محوری‌ترین و نیکوترین عامل انسانی باید به یاری گرفت.

بنابراین پیوند دین و انسان، پیوند دیرین و پایدار بوده، اما این رابطه، در گذر زمان چه در وجه فردی دین و چه در بعد اجتماعی آن، همواره دستخوش تغییرات چشمگیری شده است. هر چند دین نقش و عملکردی همواره یکسان نداشته، اما از نخستین جوامع انسانی تا امروز، عنصری اساسی و بنیادین از هر اجتماع انسانی را تشکیل داده و یکی از اصلی‌ترین محورهای صف‌بندی‌ها و دسته‌بندی‌ها در درون جوامع یا تمایز ملل از یکدیگر بوده است. در جهان امروز نیز، به رغم همه اختلاف نظرها، مجادلات و مبارزات، مباحث و تفسیرهای متفاوتی که از ماهیت و وظایف دین به دست آمده که به نظر نمی‌رسد از اهمیت و میزان گسترش و حضور آن در حوزه‌های خصوصی و عمومی زندگی بشری کاسته شده باشد. انسان امروزی می‌خواهد برای همه چیز، از امور طبیعی گرفته تا موضوعات مربوط به انسان، تبیینی عقل‌پسند ارایه دهد و یکی از امور مربوط به انسان‌ها که از اهمیت زیادی برخوردار است مسأله دین و دینداری و نقش آن در بهبود روابط انسانی است. لذا با توجه به اینکه یکی از معضلات مردم در عصر کنونی ناپایداری و سست عنصری و تزلزل در زندگی و عقیده و رفتار دینی و در نتیجه تضعیف دین و معنویات و عدم روابط اجتماعی است که به نوبه خود موجب خود فراموشی و کثرت روحی و روانی است بنابراین این پایان‌نامه به دنبال این است که:

- ۱- نگرش اندیشمندان و متفکران اسلامی و غیراسلامی را در خصوص دین و روابط اجتماعی

مورد کنکاش قرار دهد.

۲- ویژگی‌های دینداران را از منظر قرآن بیان نماید.

۳- تأثیر دینداری بر بهبود روابط اجتماعی را بررسی کند.

۴- مؤلفه‌های روابط اجتماعی از دیدگاه قرآن‌شناسی معرفی کند.

تا موضوع منتخب خویش را به امید حق به نتیجه مطلوب برساند.

۳-۱- اهداف تحقیق

- ۱- شناخت عظمت قرآن که در ابعاد مختلف دارای رهنمودهایی برجسته است.
- ۲- یافتن راهکارهایی برای مواجهه با شرایط امروزی جامعه با رجوع به توصیه‌های قرآنی
- ۳- شناخت ابعاد اجتماعی دینداری در جامعه اسلامی

۴-۱- سئوالات تحقیق

- ۱- روابط اجتماعی چه نقشی در زندگی انسان ایفا می‌کند؟
- ۲- دین و دینداری به چه میزان در بهبود زندگی اجتماعی انسان مؤثر است؟
- ۳- عواملی که فرد دیندار برای استحکام روابط اجتماعی سود می‌برد چیست؟
- ۴- از دیدگاه قرآن برای حفظ روابط اجتماعی چه ابعادی مطرح می‌باشد؟

۵-۱- فرضیه‌های تحقیق

- ۱- با توجه به اینکه انسان موجودی اجتماعی است روابط اجتماعی نیازهای فکری او را در مسایل اجتماعی پاسخگو خواهد بود.
- ۲- به طور کلی دین کمال انسانی را هدف قرار داده و در راستای آن ارتباط با طبیعت و هموعان را توجیه و تبیین می‌نماید.
- ۳- روابط نیکوی اعضای خانواده، اخوت دینی و انساندوستی از نمونه عواملی است که در ساختار جامعه اثر فوق‌العاده‌ای دارد.
- ۴- قرآن با محور قرار دادن مبداءشناسی و یکتاپرستی که نسبتاً همه آیین‌های دینی را می‌تواند گردخود آورد و ارجمندی اخلاق که نیاز بشریت را در حسن ارتباط فراهم می‌سازد ابعاد مختلفی را در حفظ روابط اجتماعی ارائه نموده است.

۶-۱- پیشینه تحقیق

دین و دینداری از جمله موضوعات مهمی است که علمای دینی همواره در مباحث مختلف آن را مورد بحث و بررسی قرار داده‌اند. از جمله علل گرایش به دین، نقش دین در زندگی فردی و جمعی، لزوم دین و دینداری آثار اجتماعی دین از دیدگاه قرآن، بررسی انواع دینداری در بین

دانشجویان، اما با بررسی‌های که نگارنده انجام داده تاکنون کتابی که به طور مستقل در زمینه تأثیری دینداری در ارتقای روابط اجتماعی با الهام قرآن نوشته نشده است. اگر چه این بحث در ضمن کتاب‌های مختلف به صورت پراکنده و غیرمنسجم مطرح گردیده است. اما به طور عمیق و کاربردی صورت نگرفته است و پایان‌نامه‌ای نیز با این عنوان و محتوا نوشته نشده است. لذا با بررسی‌های که نگارنده انجام داده کتاب‌هایی که ویژه تأثیر دین در جامعه می‌باشد مورد مطالعه قرار گرفت و همچنین در بحث‌های دینی کتاب‌هایی که با نگرش جنبه‌های اجتماعی و مردمی دین تحریر و نوشتار شده در این زمینه به عنوان منابع مدنظر قرار گرفت بدین سبب کتاب‌ها، مقاله‌ها و پایان‌نامه‌های زیر را مرتبط به این موضوع دانسته و مورد مطالعه قرار دادم که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱- آثار اجتماعی دین از دیدگاه قرآن کریم، نویسنده: غلامعلی عزیزی کیا، دانشگاه تهران مرکزی، تاریخ پایان‌نامه ۱۳۷۳، استاد راهنما: محمود رجبی. این پایان‌نامه شامل دو بخش است: بخش اول کلیاتی از آثار اجتماعی دین، نشانه‌های باور دینی در رفتار اجتماعی، بینش‌های دینی درباره زندگی اجتماعی، مبارزه دین با عقاید خرافی و گفتاری در اهمیت اجتماع، بخش دوم نقش دین در تحولات اجتماعی، دامنه تحولات ناشی از دین، مراحل تحول دینی، تغییرات در مقررات و قوانین و سیاست، دیدگاه دین در حکومت و هجرت و کارکردهای منفی دین.

۲- بررسی الگوی دینداری از منظر قرآن و سنت: فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز تابستان ۱۳۸۵، علی نقی فقیهی، محمد خدایای فرد، باقر غباری بناب، محسن شکوهی یکتا هدف از این تحقیق، بررسی مؤلفه‌های دینداری با رویکرد درون دینی به آیات قرآن و احادیث معصومین (ع) و تبیین عناصر اصلی دینداری با دید روان‌شناختی است.

روش پژوهش، روش توصیفی-تحلیلی است و ضمن مطالعه مفهوم اصلی دین به معنای دیانت و دینداری، سه دسته از متون قرآن و حدیثی مورد مطالعه قرار می‌گیرند. این سه دسته عبارتند از: الف) واژگان کلیدی مؤلفه‌های دینداری؛ ب) اوصاف و نشانگان افراد دیندار؛ ج) دیدگاه‌ها و رفتارهای منافی با دینداری؛ در بررسی این سه دسته از متون، مشخص گردید که محورهای اساسی دینداری در سه محور زیر مورد تأکید است.

۱- علم و معرفت و باور قلبی و متعلقات ایمان

۲- حب خدا، رسول (ص) و اهل بیت (ع)، ارتباط‌های عاطفی، پذیرش ولایت و امور وابسته به آن

۳- عمل صالح، اطاعت و پرهیز از گناه و آلودگی‌های اخلاقی و معنوی

از این رو مؤلفه‌های به دست آمده از این متون، در سه بعد: شناخت و باورها، عواطف و عملکردها طبقه‌بندی شده‌اند. سپس مؤلفه‌های کشف شده از هر دسته از متون، در جداول مختلف نشان داده شده‌اند. در پایان به بحث و نتیجه‌گیری در مورد این مؤلفه‌ها و ذکر محدودیت‌های پژوهش پرداخته شده است.

۳- کارکرد و قلمرو دین براساس قرآن و سنت: نوشته مرتضی براتی، پایان‌نامه کاشناسی ارشد، رشته علوم قرآنی، دانشگاه امام صادق، دانشکده الهیات

این پایان‌نامه تشکیل شده است از یک مقدمه و شش فصل. مقدمه با عنوان «معنای دین» به ابعاد و تعاریف اصطلاحی و بیان معانی دین در قرآن و ماهیت و گوهر آن در آیات و روایات اختصاص یافته است. و فصل اول؛ به عنوان «دین و تحلیل وجودی انسان» به مسایلی چون رنج‌ها و دغدغه‌ها و اضطراب‌های انسان، مسأله مرگ، پاسخ دین به فلسفه آفرینش و ارضای عدالت‌خواهی آدمی پرداخته است.

در فصل دوم؛ با عنوان «دین و اخلاق» مسأله پشتوانه یا مؤسس و یا مؤید بودن دین برای اخلاق و تأثیرات اخلاقی دینی در زندگی انسان مورد بحث قرار گرفته است.

فصل سوم؛ به بررسی مسأله دین و جامعه اختصاص داده شده است و در فصل چهارم، موضوع دین و عرفان و قلمرو و معارف دینی در این زمینه مورد بحث قرار گرفته است. در فصل پنجم، به این مسأله پرداخته است که آیا دین ارزش‌ها را می‌دهد یا روش‌ها را و در فصل ششم، به بیان راهنمایی که دین جهت وصل به مقاصدش، بیان داشته می‌پردازد.

۴- بررسی سطح دینداری و گرایش‌های دینی دانشجویان (مطالعه موردی) دانشگاه صنعتی امیرکبیر، نوشته غلامعباس توسلی و ابوالفضل مرشدی، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، مجله جامعه‌شناسی ایران، زمستان ۱۳۸۵، شماره ۷، ص ۹۶-۱۱۶.

این مقاله مبتنی بر چارچوب نظری، پیتربرگر، که از منظره سازه‌گرایی اجتماعی به تبیین وضعیت دینداری و گرایش‌های دینی در جوامع در حال گذار می‌پردازد، با توسعه نهادهای مدرنی در جوامع در حال توسعه نه تنها نسبت نهاد دین با دیگر نهادهای اجتماعی دستخوش تحول می‌شود، بلکه مجموعه آگاهی‌های همراه با نهادهای مدرن سطح و شیوه دینداری افراد را نیز تغییر می‌دهد. در این

مقاله سطح دینداری و گرایش‌های دینی دانشجویان فنی، به عنوان یکی از مهم‌ترین حاملان آگاهی مدرن (جهانبینی علمی با ذهنیت فنی) مورد بررسی قرار گرفته است. داده‌های تجربی در این مقاله حاکی از آن است که باورهای دینی دانشجویان در حد بالا و پایبندی آنها به انجام دادن مناسک فردی دینی در حد متوسط به بالایی است، اما پایبندی آنها به انجام دادن اعمال جمعی دینی در حد کم ارزیابی می‌شود. همچنین گرایش به دین خصوصاً، برخورد گزینشی با دین و گرایش به تکثرگرایی دینی رواج زیادی بین دانشجویان دارد. بدین ترتیب، به نظر می‌رسد داده‌های تجربی تا حدودی مؤید دیدگاه نظری مطرح شده در این مقاله است.

۵- ارتباطات انسانی از دیدگاه قرآن، نویسنده: اشرف مهدوی، استاد راهنما: دکتر سیدمحمد ثقفی، استاد مشاور: دکتر سیدمحمد دادگران، سال دفاع: ۱۳۷۷

این پایان‌نامه دارای ۷ فصل می‌باشد که به تبیین نظریات و دیدگاه‌های قرآن کریم در زمینه ارتباطات انسانی و انواع گسترده آن، اقسام ارتباطات اثربخش و بالاخره محدودیت‌ها و چارچوب‌های ارتباطی از منظر این کتاب آسمانی بزرگ که مورد استفاده بیش از یک میلیارد مسلمان جهان است. روش نمونه‌گیری در این پژوهش به طریق طبقه‌بندی سوره‌ها و آیات استفاده شده است. روش پژوهش: روش اصل پژوهش، کتابخانه‌ای و تاریخی است.

طرح پژوهش: بررسی سوره‌ها و آیات مختلف قرآنی بر مبنای اطلاعات قبلی، اطلاعات تاریخی و آماری به منظور دستیابی به ارتباطات انسانی مؤثر و ثمربخش

۶- روابط اجتماعی در اسلام: مولف: علامه محمدحسین طباطبایی

این کتاب که از دو بخش تشکیل شده است. مولف سعید و فقید در این مجموعه به اهمیت و جایگاه ویژه روابط اجتماعی اسلام پرداخته و از زوایای متفاوت و گوناگون آن را مورد بحث و بررسی قرار داده است.

فصل دوم: تعاریف و مروری بر نظریه‌ها